

Kontrollkäik

Tartu Vanglas asuvasse vanglate psühhiaatriaosakonda

(1) Õiguskantsleri nõunikud viisid 09.08.2011 läbi etteteatamata kontrollkäigu Tartu Vanglas asuvasse vanglate psühhiaatriaosakonda (edaspidi *osakond*). Kontrollkäigu eesmärgiks oli kontrollida õiguskantsleri 18.04.2011 tehtud soovitude täitmist osakonnas¹.

Eelmine kontrollkäik osakonda leidis aset 01.04.2011. Kontrollkäigu pinnal tehtud soovitude täitmist lubas õiguskantsler kontrollida poole aasta möödumisel soovitude saamisest. Vangla andis oma 17.05.2011 vastuskirjas teavet õiguskantsleri soovitude täitmise kohta.

Osakond osutab teenuseid kõikides vanglates viibivatele kinnipeetavatele. Osakonnas asub 18 ravikohta, millest kuus kohta asub ühekohalistes palatites ja 12 kohta kahekohalistes palatites. Kontrollkäigu läbi viimise ajal viibis osakonnas ravil kolm isikut.

Kontrollkäigu läbiviimise ajal oli osakonnas tööl kolm töötajat – psühhiaater, õde ja hooldaja.

(2) Kontrollkäigul kontrollis õiguskantsler, täites ühtlasi piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokollis artiklis 3 sätestatud riigi ennetusametuse funktsiooni, kas osakonnas on tervishoiuteenuste osutamisel tagatud isikute põhiõigused ja –vabadused.

(3) Kontrollkäigu raames külastasid õiguskantsleri nõunikud osakonna ruume ning lisaks väljaspool osakonda asuvat tegelustuba. Ringkäigul vestlesid õiguskantsleri nõunikud osakonna töötajate ja ravil viibivate isikutega.

(4.1) Õiguskantsleri eelnevate soovitude täitmine

4.1.1 Ohjeldusmeetmete kohaldamise regulatsioon

Eelneva kontrollkäigu põhjal soovitas õiguskantsler viia osakonnas ohjeldusmeetmete kohaldamine vastavusse kehtiva õigusega, Terviseameti antud juhtnööridega ja rahvusvaheliste organisatsioonide antud soovitustega. Erilist tähelepanu soovitas õiguskantsler pöörata ohjeldusmeetmete rakendamise asukohale, ohjeldamisi ordineerivate ja läbi viivate töötajate ringile ja väljaõppele, ohjeldusmeetmete kohaldamise juhendi välja töötamisele, nõuetekohase ohjeldusmeetmete kohaldamise registri pidamisele, ohjeldataud isiku üle järelevalve tagamisele ning näidustatud ravi (kaasa arvatud võõrutusravi) jätkumisele ohjeldamise ajal.

Vangla direktor teatas oma 17.05.2011 vastuses õiguskantslerile, et patsiente ohjeldatakse osakonna kambrites ning ohjeldusmeetmete rakendamise ajal teisi kinnipeetavaid kambris ei viibi. Järelevalve ohjeldatau üle toimub videokaamera ja mikrofoni kasutamisel. Fikseerimist viib läbi valvepersonal meditsiinitöötaja juuresolekul. Ohjeldusmeetmete kohaldamise juhendit välja töötatud pole, kuid koostamist alustatakse. Ohjeldusmeetmete rakendamise raamatu (registri) kandeid on täiendatud ja edaspidi tehakse sissekandeid põhjalikumalt. Ordineeritud ravi jätkumine ohjeldamise ajal on tagatud.

¹ Kontrollkäigu kokkuvõtte elektrooniliselt kättesaadav aadressil <http://goo.gl/qKRw5>.

Kontrollkäigul selgus, et vanglas on välja töötatud meditsiinilisel näidustusel ohjeldusmeetmete kohaldamise juhend. Ärakiri Tartu Vangla direktori 15.07.2011 käskkirjaga nr 1-3/104 kinnitatud psühhiaatriaosakonnas ohjeldusmeetmete rakendamise juhendist ning selle lisadest anti kontrollkäigu kestel ka õiguskantslerile. See juhend asus osakonnast väljaspool ning juhendit ei olnud osakonna töötajatele tutvustatud. Täiendavaid ohjeldusmeetmete kohaldamise koolitusi töötajatele ei ole korraldatud.

Osakonnas oli olemas ohjeldusmeetmete rakendamise raamat (register). Raamatu asukoht ei olnud osakonnas, vaid hoone teisel korrusel asuvas meditsiini osakonna juhataja kabinetis. Raamatusse olid sissekanded tehtud kuupäeva, ohjeldata nime, ohjeldamise algus- ja lõpuaja, ohjeldusmeetme liigi ja korralduse andnud arsti kohta. Puudusid märked isiku jälgimise kohta ohjeldamise ajal, läbi viidud ohjeldamisjärgse vestluse, vigastuste ja muu sellise kohta.

4.1.2 Videovalve kohaldamine osakonnas

Eelneva kontrollkäigu põhjal soovitas õiguskantsler viia osakonnas sisse süsteemi, mille kohaselt kaalutakse igal konkreetsel juhul videovalve kohaldamise vajalikkust ja ulatust. Videovalve kohaldamise otsus peaks läbipaistvuse ja kontrollitavuse huvides olema tehtud igakordselt ning iga isiku puhul kirjalikult taasesitatavas vormis. Videovalve rakendamise kehtib vaid konkreetsel ajavahemikul, mille saabumisel tuleb otsus ümber vaadata. Lisaks eeltoodule soovitas õiguskantsler viia videovalve kohaldamine vastavusse isikuandmete kaitse seaduses tooduga ning paigutada aladele, mis on videojärelevalve all, nähtavale kohale jälgimisseadmetiku kasutamise fakti, andmete töötleja nime ja kontaktandmete kohta käiv teave. Samuti peab olema edastatud info, milliseid ruume või alasid konkreetselt jälgitakse.

Vangla direktor teatas oma 17.05.2011 vastuses õiguskantslerile, et kõigis osakonna kambrites on videovalve, mida on võimalik välja lülitada. Kõik osakonnas töötavad õed on läbinud täiendava juhendamise kaamerapildi välja lülitamise alal. Hügieeniruumides on kaamera kuues kambris. Isiku totaalset jälgimist võimaldavaid kambreid kasutatakse vaid äärmistel juhtudel ning psühhiaatri tehtud paigutusotsuse alusel. Ravile saabudes selgitatakse patsientidele kaamerate olemasolu ja asukohta. Jälgimisseadmetiku kasutamise jätkamise vajadus vaadatakse ümber igapäevaselt vahetuste üleandmisel, langetatud otsus fikseeritakse kirjalikult kinnipeetava ravikaardis. Otsusest teatatakse jälgimisele allutatud isikule suuliselt.

Kontrollkäigul osakonda selgus, et kõik ravil viibivad isikud olid allutatud videovalvele. Lisaks oli videovalve sisse lülitatud isiku kambris, kes ei viibinud osakonnas psühhiaatrilistel põhjustel, vaid operatsioonijärgsel taastumisel. Tööl olnud õde oskas valvekaamerate monitore välja lülitada. Osakonnas puudus teave jälgimisseadmetiku kasutamise fakti, ulatuse, andmete töötleja nime ja kontaktandmete kohta.

Isikute ravikaartidesse ja teistesse dokumentidesse ei olnud kantud teavet videovalvele allutamise otsuse ja selle perioodilise ümbervaatamise kohta. Samuti ei olnud võimalik dokumentidest tuvastada asjaolu, kas ja millal on isikule videovalvele allutamisest ning sellega seonduvatest asjaoludest teatatud.

4.1.3 Vaba aja tegevuste korraldamine osakonnas

Eelneva kontrollkäigu põhjal soovitas õiguskantsler tagada osakonnas ravil viibivatele isikutele terapeutiliste vaba-aja tegevuste korraldamine. Isikute raviprotsessi edukaks läbiviimiseks soovitas õiguskantsler vanglal kaaluda võimalusi tegevusterapeudi palkamiseks

osakonna koosseisu. Lisaks soovitas õiguskantsler vanglal kaaluda ka muude vaba aja viitmise võimaluste loomist, näiteks asjakohase kirjanduse soetamist.

Vangla direktor teatas oma 17.05.2011 vastuses õiguskantslerile, et meditsiinosakonna koosseisus pole eraldi tegevusterapeuti, tegevusi korraldab sotsiaalosakonnas töötav huvijuht (teenindab kogu vanglat). Tavapärastele vanglas kättesaadavaks tehtud vaba aja veetmise võimalustele on psühhiaatriaosakonna patsientidel tulenevalt nende tervislikust seisundist juurdepääs piiratud. Osakonnas on kättesaadavad raamatud, lisaks on võimalik tellida raamatuid vangla üldraamatukogust. Saab kasutada isiklike raadioid ja televiisoreid. Võimalusel proovitakse osakonnas asuvaid kinnipeetavaid tegevustesse (sport, muusika, kunst, raamatukogu) kaasata.

Kontrollkäigul osakonnas läbi viidud vestlustest selgus, et kontrollkäigule eelnenud nädalal (31. nädal) ei olnud osakonnas viibivatele patsientidele korraldatud mitte ühtki vaba aja sisustamiseks ette nähtud tegevust. Osakonnas olid igapäevaselt kättesaadavad ajalehed, näiteks Postimees, mida ravil viibivad isikud said soovi korral lugeda.

Osakonna töötajate sõnul korraldatakse ravil viibivatele isikutele vaba aja sisustamiseks tegevusi keskmiselt kord nädalas. Patsiendid saavad lisaks oma kambrites joonistada, kuid seda vaid juhul, kui selleks vajalikud tarbed on olemas. Sageli puuduvad pliatsid, kriidid jne.

4.1.4 Vajalike ravimite kättesaadavuse tagamine osakonnas

Eelneva kontrollkäigu põhjal soovitas õiguskantsler tagada osakonnas ravil viibivatele isikutele neile vajalike ravimite ja meditsiiniseadmete kättesaadavus.

Vangla direktor teatas oma 17.05.2011 vastuses õiguskantslerile, et ravimite sisseostmisel tuleb arvestada vanglale Justiitsministeeriumi selleks eraldatud rahaga, mistõttu ei ole alati võimalik tagada juurdepääsu kõige kaasaegsematele ja efektiivsematele ravimitele.

Kontrollkäigul osakonnas läbi viidud vestlustest selgus, et endiselt polnud tagatud ravil viibivatele isikutele näidustatud ravimite kättesaadavus. Lisaks on tervishoiutöötajate sõnul tekkinud rahanappusest tulenevad probleemid isikute suunamisega diagnostilistele uuringutele.

4.1.5 Osakonna kohandamine füüsilise erivajadusega isikute vajadustega

Eelneva kontrollkäigu põhjal soovitas õiguskantsler tagada füüsilise erivajadusega isikute iseseisvad liikumisvõimalused osakonnas, muu hulgas tagades selliste isikute juurdepääs hügieeniruumidele.

Vangla direktor teatas oma 17.05.2011 vastuses õiguskantslerile, et osakonnas on kuus kambrit kohandatud liikumispuudega isikute vajadustele – ratastooliga on võimalik siseneda tualettruumi, dušširuumis on kasutamiseks spetsiaalne dušitool. Osakonnas on ka vann, mida liikumispuudega isikul on võimalik kasutada hooldaja abiga.

Kontrollkäigu kestel läbi viidud ringkäigul selgus, et osakonnas ei ole siiski tagatud füüsilise erivajadusega isikute iseseisev toimetulek. Kambrites ja tualettides puudusid mistahes abivahendid näiteks liikumislake erivajadustega isikute iseseisva toimetuleku võimaldamiseks. Ometi kasutati osakonna kambreid lisaks psühhiaatrilistele patsientidele operatsioonijärgselt

taastuvate, teatud tervishoiuteenust saavate jms tervisealaste erivajadustega isikute majutamiseks. Nii viibis kontrollkäigu läbiviimise ajal osakonnas operatsiooni järgselt taastuv ratastoolis isik, kellele valmistas raskusi oma eluruumiks olevas kambris ratastooliga iseseisvalt siseneda hügieeniruumi ning ruumi turvaliselt kasutada. Samuti oli keerukas isiku voodist ülestõusmine, kuna püstitõusmist abistavad käepidemed kambris puudusid. Kontrollkäigul osakonna töötajatega läbi viidud vestlusest selgus, et vangla juhtkonnale on esitatud taotlus abivahendite, vähemalt ühe dušitooli ostmiseks.

Tulenevalt eeltoodust **soovitab õiguskantsler Tartu Vangla direktoril võtta tegevuse korraldamisel arvesse õiguskantsleri psühhiaatriaosakonna eelmise kontrollimise tulemusel tehtud soovitusi.**

(4.2) Ravil viibivate isikute turvalisuse tagamine

Kontrollkäigu raames soovisid õiguskantsleri nõunikud siseneda osakonnas ravil viibivate isikute kambritesse. Selgus, et osakonna töötajatel ei ole võimalik iseseisvalt kambreid avada. Tervishoiutöötajad ning hooldajad said avada vaid kambri ukse olevat luuki, selle kaudu isikule ravimeid anda ning vajadusel ka vereanalüüsi võtta. Kambrite uksi avasid vangla valvetöötajad.

Psühhiaatrite ja meditsiini osakonna juhataja hindasid psüühikahäiretega kinnipeetavate suitsiidi- ja enesevigastuste riski kõrgeks. Vangla eelnevalt edastatud teabe kohaselt kohaldatakse näiteks videojälgimisseadmetikku vaid isikute suhtes, kes võivad järelevalveta jäädes olla endale ohtlikud. Kontrollkäigu toimumise kestel olid kõik psühhiaatriaosakonna patsiendid videojärelevalvele allutatud ning seega võib eeldada, et nad võisid olla endale ohtlikud. Lisaks viibis osakonnas muude terviseriketega isikuid, kelle suhtes samuti videovalvet kohaldati. Eelduslikult vajasis nemadki oma tervislikust seisukorrast tulenevalt pidevat järelevalvet. Ometi ei paiknenud osakonnas ühtki valvetöötajat statsionaarselt. Õiguskantsleri nõunike soovi peale siseneda kambrisse kutsuti valvetöötaja kohale kasutades selleks lauatelefoni ning töötaja saabumine võttis aega ligikaudu viis minutit.

Hinnates kontrollkäigu kestel nähtud osakonna töö praktilist korraldust on alust kahelda, kas enesetapu või enesevigastuse sooritamise seisukohast ohtlikuks hinnatud või muul tervislikul põhjusel pidevat järelevalvet vajavad isikud saavad vajaduse ilmnemisel osakonnas abi piisava kiirusega. Eriti kriitiline võib abi andmine olla öisel ajal, kui tööl viibivate valvetöötajate arv võib olla väiksem kui päeval. Isiku õiguse elule, tervisele ja inimväärikusele austamise peab tagama riik ning seda eriti olukordades, kus isikult on võetud vabadus.

Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 16 tagab õiguse elule, mida võib pidada kõige olulisemaks põhiõiguseks. Antud säte kohustab riiki ühest küljest isiku elu mitte võtma ning teisest küljest sätestab riigi kohustuse inimelu kaitsta². Riigi kaitsekohustus hõlmab reeglite kehtestamist ning nende järgimise tagamist mitmesuguste potentsiaalselt elu ohustavate tegevusvaldkondade ja olukordadega seoses³. Õiguse elule tagamise kontekstis ei ole vähetähtis ka PS § 28 lõige 1, mis sätestab igapäevase õiguse tervise kaitsele. Tervis on oluline

² P. Roosma. Kommentaarid §-le 16. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Juura, 2008, p 3, lk 181.

³ *Ibid*, p 3.2, lk 182.

väärtus, milleta ei ole võimalik enamiku teiste põhiõiguste kasutamine⁴. Ühest küljest peavad isikutele olema tagatud vajalikud terviseteenused. Teisest küljest on tervise kaitse aspekt oluline ka isiku elu- ja viibimiskeskonna kohasuse hindamisel. Peale eeltoodu pööratakse põhiseaduses eraldi tähelepanu inimväärikuse kaitsele ning väärikuse alandamise keelule (PS § 10 ning § 18). Üks inimväärikuse elemente on kehalise puutumatuse austus ja kaitse. Riik peab muu hulgas garanteerima, et isikut peetakse kinni inimväärikust austavates tingimustes ning arvestades vangistuse praktilisi nõudeid peavad isiku tervis ja heaolu olema piisavalt kindlustatud⁵.

Seega on kinnipidamisasutuse kohustus tagada isikute elu ja tervis ning hoiduda inimväärikuse alandamisest. Riigil omakorda on kohustus luua selliste kohustuste täitmist soodustav õigusraamistik.

Seadusandja ongi kõnealuse raamistiku, mis aitab kinnipidamisasutusel täita kohustust tagada isikute elu ja tervis ning hoiduda inimväärikuse alandamisest, vangistusseadusega (edaspidi VangS) loonud. Nii on VangS § 4¹ lõikest 1 tulenevalt kinnipidamisasutus kohustatud kohtlema kinnipeetavat viisil, mis austab tema inimväärikust ning kindlustab, et karistuse kandmine ei põhjusta talle rohkem kannatusi või ebameeldivusi kui need, mis paratamatult kaasnevad kinnipidamisega. Viimasest tuleneb muu hulgas, et kinnipidamisasutuses ei või rikkuda isiku põhiõigusi elule ning tervise kaitsele. Seega tuleb isikute kinnipidamine korraldada moel, mis austab isiku inimväärikust ning tagab õigused elule ja tervise kaitsele.

Lisaks Eesti õigusele võib välja tuua, et samad põhimõtted kajastuvad ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee liikmesriikidele suunatud Euroopa vanglareeglistikku puudutava soovitus Rec(2006)2. Soovituse punkti 1 kohaselt on kõikidel isikutel, kellelt on võetud vabadus, õigus nende inimõigusi austavale kohtlemisele. Punkti 49 kohaselt tuleb vanglas sisekorra tagamisel arvestada ohutusnõuetega ning tagada kinnipeetavatele inimväärsed elamistingimused.

Võttes arvesse nii Eesti õigust kui ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusi ning osakonna tööpraktikat, võib kokkuvõtlikult sedastada, et psühhiaatriakonnas ravil viibivate või muul põhjusel osakonna kambritesse paigutatud kinnipeetavate julgeolek ei pruugi käesoleval ajal olla tagatud. Abita jäämine võib põhjustada isikule ebavajalikke kannatusi, pöördumatuid tervisekahjustusi ning lõppastmes seada ohtu tema elu.

Tulenevalt eeltoodust soovitab õiguskantsler Tartu Vangla direktoril tagada valvepersonali pidev valmisolek võimaldamaks tervishoiutöötajatel ja muudel osakonnas tervishoiuteenuste osutamisel osalevatel isikutel siseneda ravil viibivate või muul põhjusel osakonda paigutatud isikute kambritesse.

(5) Kokkuvõte

Kontrollkäigu tulemusel teeb õiguskantsler isikute põhiõiguste tagamiseks järgnevad soovitused Tartu Vangla direktorile:

⁴ T. Annus. Kommentaarid §-le 28. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Juura, 2008, p 7, lk 305.

⁵ M. Ernits. Kommentaarid §-le 10. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Juura, 2008, p 3.1.1, lk 112.

- 1) võtta tegevuse korraldamisel arvesse õiguskantsleri psühhiaatriaosakonna eelmise kontrollimise tulemusel tehtud soovitusi,
- 2) tagada valvepersonali pidev valmisolek võimaldamaks tervishoiutöötajatel ja muudel osakonnas tervishoiuteenuste osutamisel osalevatel isikutel siseneda ravil viibivate või muul põhjusel osakonda paigutatud isikute kambritesse.

Soovituse täitmise osas teostab õiguskantsler järelkontrolli oma 18.04.2011 kirjas nr 7-9/110486/1101889 märgitud tähtpäeva saabumisel ehk 19.10.2011.